

סימנא מילתא

12345678910111213141516171819202122232425262728293031323334353637383940414243444546474849505152535455565758596061626364656667686970717273747576777879808182838485868788899091929394959697989910010110210310410510610710810911011111211311411511611711811912012112212312412512612712812913013113213313413513613713813914014114214314414514614714814915015115215315415515615715815916016116216316416516616716816917017117217317417517617717817918018118218318418518618718818919019119219319419519619719819920020120220320420520620720820921021121221321421521621721821922022122222322422522622722822923023123223323423523623723823924024124224324424524624724824925025125225325425525625725825926026126226326426526626726826927027127227327427527627727827928028128228328428528628728828929029129229329429529629729829930030130230330430530630730830931031131231331431531631731831932032132232332432532632732832933033133233333433533633733833934034134234334434534634734834935035135235335435535635735835936036136236336436536636736836937037137237337437537637737837938038138238338438538638738838939039139239339439539639739839940040140240340440540640740840941041141241341441541641741841942042142242342442542642742842943043143243343443543643743843944044144244344444544644744844945045145245345445545645745845946046146246346446546646746846947047147247347447547647747847948048148248348448548648748848949049149249349449549649749849950050150250350450550650750850951051151251351451551651751851952052152252352452552652752852953053153253353453553653753853954054154254354454554654754854955055155255355455555655755855956056156256356456556656756856957057157257357457557657757857958058158258358458558658758858959059159259359459559659759859960060160260360460560660760860961061161261361461561661761861962062162262362462562662762862963063163263363463563663763863964064164264364464564664764864965065165265365465565665765865966066166266366466566666766866967067167267367467567667767867968068168268368468568668768868969069169269369469569669769869970070170270370470570670770870971071171271371471571671771871972072172272372472572672772872973073173273373473573673773873974074174274374474574674774874975075175275375475575675775875976076176276376476576676776876977077177277377477577677777877978078178278378478578678778878979079179279379479579679779879980080180280380480580680780880981081181281381481581681781881982082182282382482582682782882983083183283383483583683783883984084184284384484584684784884985085185285385485585685785885986086186286386486586686786886987087187287387487587687787887988088188288388488588688788888989089189289389489589689789889990090190290390490590690790890991091191291391491591691791891992092192292392492592692792892993093193293393493593693793893994094194294394494594694794894995095195295395495595695795895996096196296396496596696796896997097197297397497597697797897998098198298398498598698798898999099199299399499599699799899910001001100210031004100510061007100810091010101110121013101410151016101710181019102010211022102310241025102610271028102910301031103210331034103510361037103810391040104110421043104410451046104710481049105010511052105310541055105610571058105910601061106210631064106510661067106810691070107110721073107410751076107710781079108010811082108310841085108610871088108910901091109210931094109510961097109810991100110111021103110411051106110711081109111011111112111311141115111611171118111911201121112211231124112511261127112811291130113111321133113411351136113711381139114011411142114311441145114611471148114911501151115211531154115511561157115811591160116111621163116411651166116711681169117011711172117311741175117611771178117911801181118211831184118511861187118811891190119111921193119411951196119711981199120012011202120312041205120612071208120912101211121212131214121512161217121812191220122112221223122412251226122712281229123012311232123312341235123612371238123912401241124212431244124512461247124812491250125112521253125412551256125712581259126012611262126312641265126612671268126912701271127212731274127512761277127812791280128112821283128412851286128712881289129012911292129312941295129612971298129913001

פורסם ב'פעמי יעקב', גליון מג בסלו תש"ס

"חמש מקראות בתורה אין להן הכרע (לדעת היכן הן נוטין – רש"י) 'שאת' (בראשית ד-ז), 'משוקדים' (שמות כה-לד), 'מחר' (שמות יז-ט), 'ארור' (בראשית מט-ז), 'וקם' (דברים לא-טז)" (מימרא דאיסי בן יהודה, יומא נב). והנה, בתורה מופיעים חמשת הפסוקים הללו לפי סדר: שאת, ארור, מחר, משוקדים, וקם. וכבר עמדו על-כך התוספות בכמה וכמה מקומות. (ביומא שם ע"ב ד"ה "שאת", פסחים כא ע"ב ד"ה "ליכתוב", בבבא-מציעא סא ע"א ד"ה "קרי").

ברם, בשלושה מקומות שינו התוספות וסדרו המקראות לא כסדר שהן בתורה ולא כסדר שהן בגמרא. בחולין (קיד ע"ב ד"ה "או למה לי") סידרו: "שאת, מחר, ארור, משוקדים, וקם". בעבודה-זרה (כ ע"א ד"ה "אחד" ודף לה ע"א ד"ה "מאי") סידרו: "מחר, משוקדים, שאת, ארור, וקם". וכתבו התוספות בעבודה-זרה (שם ושם) "והסימן מהם – מ"ם שא"ו". (נציין שבדף לה אותיות הסימן חלוקות כך: "ממ"ש א"ו", אבל בדפוס וונציה שנת ר"פ הגירסה בתוספות היא "ממשא"ו", במלה אחת).

בכוונה תחילה שינו התוספות את סדר המקראות כדי שיצא הסימן הזה "מ"ם שא"ו" שמשמעו בצרפתית "אין לו הכרע"! כך פירש החתם-סופר בחידושיו לחולין (שם ד"ה "ת"ל תתננה או מכור") ואלה דבריו שם:

CONCERN TO TOPIC

"ויהנה, תוספות [כאן] סידר הפסוקים שלא כסדר שהם כתובים בתורה. והרגיש הגאון מ"ה ישעי' פיק בגליון הש"ס. ונראה לי כוונת תוספות לתת בהם סימן ש"ם אמ"ו, דוק ותשכח. ובפרק קמא דעבודה-זרה (כ ע"א) כתבו תוספות סדר אחר, וכתבו תוספות סימנם: מ"ם שא"ו, ואין לו מובן. ובימי חורפי אמרתי שהוא לשון צרפת, על דבר שאין לאדם בו הכרע, והכל שוה אצלו, אומר: טו"ט מעם שוהע – הכל שוה לי. TOUT [EST LA] MEME CHO[S]E מילולית: [הכל] "אותו דבר" על-כן בפסוקים שאין להם הכרע נתנו סימן מ"ם שא"ו, כנלע"ד". עכ"ל לשון החת"ס.

והשאלות העולות לדעתי, הן:

א. על תוספות בתולין (שם) הגיה הגר"פ: "צ"ל: שאת, משוקדים, מחר, ארור, וקם". והיינו לא כסדרן בתורה, אלא כסדרן בגמרא (יומא שם; ואכן על דברי הגמרא הקשו התוספות שם: "תימה דלא נקטינהו בסדר שהן כתובים בתורה"). אם-כן דברי החתם-סופר

שהגרי"פ הרגיש בכך שסידור הפסוקים בתוספות הוא לא כסידורם בתורה, צ"ע. הרי גם לפי הגהתו אין זה כסידורם בתורה.

ב. השתא דאמרת סימנא מילתא היא, מה פירוש דברי החת"ס שכוונת התוספות בחולין לתת בהם סימן ש"ם אמ"ו – מה מובנו של סימן זה?

ואולי הכוונה היא ללשון "יש אֵם למקרא", אם – ולא אב. וכן, בת קול – ולא בן קול. והטעם: מפני שאין למדין מהם לדברים אחרים, להבדילם מ"בנין אב", שהוא עיקר ללמוד ממנו. ונקרא "אֵם" – כי הקריאה לשון נקבה. (תשובת הרי"ף סי' א [השווה: "אבות – מכלל דאיכא תולדות" ; ברם, בערוך פירש: "ועיקר הדבר ושורש – הוא פירוש אֵם, כמו שאמרו זה בנין אב"]. או מלשון "אֵמות הקריאה", אותיות א, ה, ו, י (הנקראות אֵמות כבר ב"ספר יצירה") בעבור כי לא נוכל להוציא תיבה או אות מבלתי אחת מהן [או נקודות במקומן]. כלומר: ה"אֵם" מאפשרת את הקריאה. (הרד"ק ב"הבנת המקרא" בסופו). ויתכן שבמובן זה בא כאן הסימן – "שם אֵמו", למילים שאין להן אם ואין להם הכרע בענין הקריאה לכאן או לכאן. כנלע"ד.

זמני תוספת

הוספה

1234567 ת"ח

כיון שהבאנו שהחתם סופר שלט בלשון צרפת, כדאי אולי להעיר שלא שלט בהונגרית....

ע"ד הגמרא "חדא מתלת גאיז, חדא מתרתי לא גאיז" (גיטין ג ע"א), כותב החת"ס בחידושו: "נ"ל היינו טעמא שכתב בדרכי משה ומייתי בשו"ע, קפידא לכתחילה לומר 'בפני נכתב' בלה"ק דוקא, ואם אינו מכיר בלה"ק אומרים לו מלה במלה, משום שבשאר לשונות הוה 'בפני נכתב' יותר משתי תיבות כי 'בפני' – הנקודה קמץ פתח, מורה כאילו נאמר בפני עצמי, ונון של נכתב במקום נעשה מעשה הכתיבה, ובשאר לשונות צריך להאריך וחיישינן דילמא גייז וכו'" עכ"ל.

ואמנם נכון שבלשון אשכנז מלת "בפני" מתורגמת בשתי מלים: "בעפאר מיר" (וממילא בפני נכתב הן שלש מלים), וכן בצרפתית DEVANT MOI, ובאנגלית BEFORE ME, ובעוד שפות, אבל לא בהונגרית, בה "בפני" היא מלה אחת ELOETTEM ו"בפני נכתב" = ELOETTEM IRATOTT רק שתי מלים.

מילתא לסימנא

תגובה מאת הרה"ג ישראל נאה שליט"א

אנטוורפן

נזדמן לידי "פעמי יעקב" (כסלו תש"ס) ובעמ' קי"ט, בא ידידי ר' א"מ גלאנצר שליט"א לפענח צפונות החת"ס, במש"כ (חולין קי"ד:) בדברי התוס' (שם) שסידרו "חמש מקראות בתורה שאין להם הכרע" שלא כסדר שהן כתובים בתורה, (היינו: שאת, ארור, מחר, משקדים, וקם). והעיר החת"ס דכבר הרגיש בזה הגרי"פ. וביאר החת"ס, שבכוונה תחילה שינו התוס' את סדר המקראות (כך: שאת, מחר ארור, משקדים, וקם) כדי "לתת בהם סימן ש"ם אמ"ו, דוק ותשכח". ותמה החת"ס, מדוע נתנו התוס' בע"ז (כ.) סימן אחר: "מ"ם שא"ו" שאין לו מובן. וביאר שכוונתם עפ"י לשון צרפת וכו', עי"ש.

הוראמ"ג שליט"א נתן מילתא לסימן "ש"ם אמ"ו" שהניח החת"ס, עפ"י הלשון: "יש א"ם למקרא", א"ם - ולא אב. וכן, "בת קול" ולא "בן קול". והטעם, מפני שאין למדין מהם לדברים אחרים להבדילם מ"בנין אב" שהוא עיקר ללמוד ממנו וכו' ויתכן שבמובן זה בא כאן הסימן "ש"ם אמ"ו" למלים שיש להן א"ם (ואין להן הכרע) בענין הקריאה לכאן או לכאן. נאגב, לרשימת התוס' שציין - עפ"י הגרי"פ - יש להוסיף גם תוס' מנחות (י"ט. ד"ה במקרא) ושם הסדר: שאת, מחר, משקדים, ארור, וקם. היינו לא כסדר שה"כ בתורה ולא כסדר הגמ' (יומא נ"ב:) והגרי"פ לא הגיה שם].

אמנם אין לדבריו הכרע, כי הרי לא יתכן שהחת"ס מחד גיסא מגלה טפח בכוונת התוס' ומאידך גיסא מכסה טפחיים על דבריו הוא. ג"ל כי כוונת החת"ס פשוטה בתכלית והיא, התוס' נתנו סימן זה (ללא ציון ה"ר"ת) כדי להקל על הזכרון וכלהלך:

הסימן "ש"ם אמ"ו" הנו חלק מפסוק השגור בפי כל (הביטוי 'ושם אמר' מופיע 30 פעם בתנ"ך), ו"סגולה" היא לזכרון יותר מאשר לו היו נותנים את הסימן "שא"מ מ"ו" היינו, כסדר שהם כתובים בתורה. בעלי המסורה השתדלו לקבוע סימנים - אעפ"י שאינם כסדר שהם כתובים בתורה - כדי להקל על הזכרון, כמו הסימנים: "זא"ב ישא"ג - זרוק סימן" (מסרה', במדבר כו, כו. היינו, אלו השבעה באים בטעם זרקא: ז'בולון א'פרים ב'נימין - י'הודה ש'מעון א'שר ג'ד). ושם (כב): "יש"ג אז"ן". (אלו הששה, באים בטעם תביר בראש הפסוק: י'הודה יש'שכר ג'ד א'שר ז'בולון ג'פתלי). וב'מסרה' (תהלים קי"ט) הסימן "פר"ץ ב"ן דמ"ה" (8 פסוקים שהוא"ו נקראת בתיבת "ע'ף ו'תק"ף בתמניא אפי'). [כע"ז בחז"ל,

כמו הסימן: "שענט"ז ג"ץ (מנחות כ"ט): אותיות שצריך לתייגן, ועוד. ורש"ג ור"ה ג (אוצה"ג שבת ק"ד. התשובות סי' רצ"א, עפ"י ר"י הברצלוני) נשאלו: "למה לא שמו רבותינו, סימן שלהם על הסדר 'כמנפ"צ' [ואמרו "מנצפך צופים אמרו"]". והשיבו: "וקראו אותם חכמים מעורבבות שלא כסדר מנצפ"ך, להודיע שמן הצופים היו, כל' מתקנת צופים וכו'". עיי"ש]. משום כך תמה החת"ס איזה סימן לזכרון הוא "מ"ם שא"ו" והשיב, דע"כ צ"ל מילתא לסימנא, והטעימנו החת"ס בטעמו. [על סגולת הסימנים אמרו רז"ל (עירובין נ"ג.): "בני יהודה וכו' ומתנחי להו סימנא (=מניחין סימנים) נתקיימה תורתן בידן". ושם (נד:): "אין תורה נקנית אלא בסימנין וכו'"]].

יש לציין, כי ב'מנחת שי' (שמות כד, ה) כתב - עפ"י ספרי המסרה: "חמשה מקראות שאין להם הכרע ואלו הן: שאת, ארור, מחר, משקדים, וקם. וסימנם: מ"ם שו"א". גם בתוס' (ע"ז כ'). הגירסא: "מ"ם שו"א", רק הב"ח (שם) הגיה שצ"ל: "מ"ם שא"ו".

עצם הדבר שהוצרכו התוס' לתת סימן - עפ"י המסורה - [דבר שהוא נדיר בפירוש התוס' לגמ'] משום שהתוס' (בע"ז שם) מביאים בסוף דבריהם מחלוקת בנדון, וז"ל: "ובירושלמי (ע"ז ט"ו). "מוסיף [ר' תנחומא] פסוק ששי שאין לו הכרע (בראשית לד, ז): 'ובני יעקב באו מן השדה כשמעם', או 'כשמעם ויתעצבו' וכו'". ולכן הביאו התוס' סימן זה להורות, דאנן לא ס"ל כירושלמי אלא כגמרא דידן דחמשה מקראות הן ולא יותר. [בדומה לכך כ' כמה מן הראשונים (בפירוש ההגדה ועוד) טעם על הסימן שנתן רבי יהודה, דצ"ך וכו'. וז"ל הראב"ה (פסחים סי' תכ"ה): "ורבי יהודה החסיד פירש, דרבי יהודה ב'ספרי' (כי תבא פיסקא ש"א) על מביאי ביכורים אמר, דצ"ך עד"ש באח"ב, ואשמועינן שזה הסדר יש לקרות למביאי ביכורים ולא כסדר שכ' בתהלים (עח, מד-נא: קה, כח-לו)". ור' תו"ש פר' וארא, מילואים עמ' 120].

לרווחא דמילתא, יצוטט מ"ש במנחת שי (דברים לא, טז. עה"פ 'הנך שכב עם אבתך וקם העם הזה וגו'): "וקם - חד מן הפסוקים דלית להון הכרע. וביאורם כאן במסורת. והנני מודיע לכל קורא, שבעל המסורת שם במנין זה הפסוק, 'ובני יעקב באו מן השדה כשמעם'. ולא טוב עשה, שזהו מה שהוסיף ר' תנחומא בירושלמי, מלבד החמשה פסוקים דאמרינן התם ומייתי' להו גמי ביומא (נ"ב:). והכי איתא במדרש חזית (שה"ש פ"א, י"ז) וילקוט (בראשית רמז ל"ז) ומכילתא וילמדנו (פר' בשלח). וראוי לשים במקומו, 'ארור אפם כי עד' (בראשית מט, ז), וכו' ואין לומר דבעל המסורת אזיל בתר גירסת ב"ר (פר' פ'), דלא חשיב איסי בן יהודה אלא ארבע מקראות שאין להם הכרע, ור' תנחומא מוסיף חדא ובני יעקב וגו'. דהתם בב"ר לא חשיב 'מחר' ובעל המסורת לא חשיב 'ארור'. ונ"ל דלא ניחא ליה לבעל המסורת למינקט קרא ד'ארור' משום דפשיטא ליה שהוא דבק ל'אפס כי עד' ולא ל'עקרו שור ארור', כיון דהוא רישיה דקרא וכו', עיי"ש.

עפ"י כל האמור תובן תמיהת התוס' ביומא (נ"ב:), למה לא נקטא הגמ' (שם) כסדר שהן כתובים בתורה [כירושלמי וכמכילתא הנ"ל], הרי סדר זה (שאם נסמן אותו: "ש"ם מא"ו") אין לו מובן (בדומה לתמיהת החת"ס הנ"ל).

ועל מה שהעיר הראמ"ג בדברי החת"ס שכ': דכבר "הרגיש בזה הגאון מ"ה ישע' פיק ב'גהש"ס". ותמה על החת"ס, הרי גם לפי הגהת הגרי"פ אין זה כסדרן בתורה אלא כסדרן בגמרא? יש לומר בכוונת הגרי"פ, שהוא תמה, דהסדר בתוס' הוא משונה, דאינו לא כסדר שה"כ בתורה [והרי התוס' בפסחים כ"א: וב"מ ס"א. כתבו כסדרן בתורה] ואף לא כסדרן בגמרא ביומא? לכן הוכרח הגרי"פ להגיה שצ"ל כסדר הגמ' ביומא. [מעתה גם ניחא, מה שלא הגיה הגרי"פ בתוס' ע"ז, משום הסימן שנתנו שם התוס'].

הדפסה ברזולוציית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה